

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ВЛАСНІСТЬ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ничаюк Світлана Петрівна,
ст. викладач
факультет МЕіМ КНЕУ

У статті розглянуто особливості об'єктивації концепту *ВЛАСНІСТЬ* в українській мовній картині світу на матеріалі словників української мови. Автором були виявлені ядерні і периферійні семантичні компоненти досліджуваного концепту в українській мові.

Ключові слова: концепт; лексична одиниця; номен; мовна картина світу; вербалізація; власність; володіння.

Кілька останніх десятиліть у розвитку лінгвістичної науки проходять під гаслом антропоцентричності, оскільки вивчення і аналіз мовної системи є неможливим без урахування існування людини. З'являються нові лінгвістичні дисципліни – когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвополітологія, лінгвістика тексту, прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістика та ін.

У сучасному мовознавстві проблемам когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології присвячені праці багатьох мовознавців, як вітчизняних так і зарубіжних: в українському мовознавстві – Голубовської І.О., Манакіна В.М., Приходька А.М., Бацевича Ф.С., в російському – Кубрякової О.С., Алефіренка М.О., Арутюнкової, Воркачова С.Г., Карасика В.І., в білоруському Прохорової С.М., Конюшевич М.І., в зарубіжному Бартмінського Є., Вежбицької А., Унгерера Ф., Шмідта Х.-Й., Хайне Б.

Метою даного дослідження є визначення способів лексичної та синтаксичної об'єктивації концепту *ВЛАСНІСТЬ*. Це є перша спроба провести таке дослідження на матеріалі української мови.

Матеріалом для аналізу даного дослідження слугують вибірки із Великого тлумачного словника сучасної української мови, Етимологічного словника української мови, Словника синонімів української мови.

Термін “концепт” (лат. *conceptus/conceptum* – накопичення (води), водойма, спалах, займання/зачаття, плід (зародок)) етимологічно є семантичним аналогом слова “поняття”, але в сучасній лінгвістичній науці використовується як протермін з початку 90-х років минулого століття, перемігши “лінгвокультурему”, “міфологему”, “логоепістему” [Воркачев 2005, 2-23].

У науковій літературі поняття концепту трактується неоднозначно, однак можна визначити два основних напрямки, в рамках яких відбувається осмислення даного поняття, – когнітивний і концептуально-культурологічний. Згідно першого напрямку, концепт – це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку. Згідно другого, концепти – це ментальні сутності, які перш за все несуть на собі відбиток духовності певної культури. Концепт

у лінгвокультурологічних текстах – це вербалізований культурний смисл, який насамперед є лінгвокультурним концептом (лінгвоконцептом). Виразною рисою лінгвоконцепту є його етнокультурна ознака. Лінгвоконцепт утворюється єдністю ціннісної, образної та понятійної сторін [Карасик 2004, 109].

Мовні знаки, що вербалізують концепт, займають в лексиконі людини певні позиції. Саме через систему знаків природної мови відкривається доступ до ментального лексикону людини – найважливішого механізму когнітивної обробки інформації. Оперативна когнітивна структура є концептом, а мовна структура, що вербалізує концепт, є мовним знаком (слово, фразеологізм, речення). Семантика мовного знака – головне джерело знань про зміст репрезентованого концепту, тому дослідницький шлях від семантики мовного знака до змісту відповідного концепту є істинним.

У когнітивній лінгвістиці опис концептів найчастіше відбувається в кілька етапів:

- 1) аналіз лексичного значення і внутрішньої форми слова, що репрезентують концепт; виявлення семного складу ключового слова (за тлумачними словниками із залученням етимологічних даних);
- 2) виявлення синонімічного ряду лексеми-репрезентанта концепту: зіставлення ключової лексичної одиниці з близькими за значенням словами;
- 3) аналіз лексико-семантичного, лексико-фразеологічного, асоціативно-семантичного поля ключового слова: підбір не тільки синонімів, а й антонімів, гіперонімів і гіпонімів ключового слова, виявлення ядра і периферії поля;
- 4) аналіз матеріалу паремій та афоризмів;
- 5) аналіз лексичної сполучуваності слів-репрезентантів концепту на матеріалі художніх і публіцистичних текстів;
- 6) опис способів категоризації концепту в мовній картині світу;
- 7) визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, дослідження концептуальних метафор и метонімій;
- 8) дослідження сценаріїв [Крючкова 2004, 271-272].

Класифікація концептів проводиться також з позиції дискурсивного втілення (політичні, юридичні, наукові, педагогічні, медичні, дипломатичні, рекламні та ін.), тематичного (емоційні, освітні, текстові тощо) та аксіологічного (цінності етнічні, загальнолюдські, цивілізаційні, сімейні та ін.).

Для опису концепту ВЛАСНІСТЬ у данному дослідженні ми використовуємо метод лексикографічного дослідження і контекстуального аналізу.

Концепт ВЛАСНІСТЬ посідає особливе місце в українській картині світу. Під власністю слід розуміти стосунки між усіма суб'єктами з приводу відчуження і привласнення матеріальних умов виробництва і його кінцевих результатів (предметів споживання). Власність можна трактувати як ставлення людини до речей, тому вона завжди пов'язується з певними предметами і речами. Але власністю річ стає тільки тоді, коли люди вступають між собою у певні стосунки. Головною характеристикою власності є те, що привласнюється. Тому з першого погляду відносини

власності постають як ставлення людини до речей, а насправді ж вони виражають ставлення до інших людей, суспільства, і є суспільними відносинами. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (ВТС) подає таке визначення власності: 1. Майно, належне кому-, чому-небудь. 2. Належність чогось кому-небудь із правом розпоряджатися. Очевидно, що насамперед під власністю розуміється щось матеріальне, належне певній особі, яка називається власником. Власник – господар якихось речей, майна і т.ін. на правах приватного і суспільного володіння [ВТС]. Саме тому відносини власності часто називають *майновими* відносинами.

Звернемося до внутрішньої форми й етимології слова “власність”, оскільки відомо, що в мовознавстві їх використовують як одне із джерел відтворення мовної картини світу. Дані етимологічних словників дозволяють зробити висновок, що етимологічний номінант концепту ВЛАСНІСТЬ зводиться до іменника “власть”. Власть – рос. *власть*, др. *власть*, *владѣти*; цсл. *власть*, *владѣти* відповідають укр. *во́лость*, *володіти*. Старослов’янське *власть* – «*влада, право*» походить з **volstь < *voldti* «влада, панування, підвладний край», утворене від основи **veld-/vold-* «володіти». Дієслово “володіти” в свою чергу походить від старослов’янського *владѣти, власти*, від праслов’янського **volděti* «володіти, правити, керувати» [ЕСУМ]. Отже, можемо стверджувати, що семантичною ознакою концепту є ознака *володіння*.

Як зазначалося вище, одним з методів дослідження концептів є аналіз синонімічного ряду. *Словник синонімів української мови* (ССУМ) подає такі синонімічні ряди: *власність, володіння, майно, помістя, маєток, земля, придбання; власний (належний за правом власності; безпосередньо стосовний окремої особи), свій, особистий, справжній, осібний, майновий, приватний; власник, господар, хазяїн, володар, володільник, володілець, властитель, землевласник; володіти, володарювати, мати щось, відзначатися чимось, опановувати, охоплювати* [ССУМ, ВТС]. Аналіз словникових дефініцій дозволяє зробити висновок, що ядром номінативного поля концепту ВЛАСНІСТЬ в українській мові на рівні лексичної об’єктивації є лексеми *володіння, майно, власник, належність, господар*. Периферійними номінаціями є *річ, земля, маєток, право*.

Синтагматичні відношення дають нам змогу простежити сполучуваність номенів концепту ВЛАСНІСТЬ в тексті. Слова, що об’єктивують даний концепт, найчастіше сполучуються з прикметниками (*власність приватна, пайова, земельна, інтелектуальна, державна, комунальна, суспільна; майно державне, власне, чуже, безхазяйне, рухоме, нерухоме, державне, комунальне; майнові відносини, майновий ценз, майнове страхування*), присвійними займенниками (*мій, твій, свій, наш, ваш, їхній*), з іменниками (*право власності, право володіння, володіння землею*). Дієслівні форми, що є контекстуально суміжними, як правило вказують на дії, пов’язані з власністю: *належати, володіти, розпоряджатися, підкоряти, ділитися, панувати, веліти, керувати*.

Отже, за допомогою словників ми описали концепт ВЛАСНІСТЬ в українській мові через аналіз лексичного значення і внутрішньої форми слова та зіставлення

ключової лексичної одиниці з близькими за значеннями словами; виділили ядерні і периферійні компоненти. В подальшому дослідженні планується провести аналіз матеріалу паремій та афоризмів та описати досліджуваний концепт за результатами вільного асоціативного експерименту.

Ничаюк С. П., старший преподаватель
Факультет МЭиМ КНЭУ

Вербализация концепта СОБСТВЕННОСТЬ в украинском языке

В статье рассмотрены особенности объективации концепта СОБСТВЕННОСТЬ в украинской языковой картине мира на материале словарей украинского языка. Автором были выявлены ядерные и периферийные семантические компоненты исследуемого концепта в украинском языке.

Ключевые слова: концепт; лексическая единица; номен; языковая картина мира; вербализация; собственность; владение.

Nychaiuk S.P., Assistant Professor.

Kyiv National Economic University, Faculty of International Economics and Management

Verbalization of the Concept PROPERTY in the Ukrainian Language

The article describes the features of the objectivation of the concept PROPERTY in the Ukrainian language world model on the material of the Ukrainian language dictionaries. The author has identified nuclear and peripheral semantic components of the researched concept in the Ukrainian language.

Key words: concept; lexical unit; nomen; language world model; verbalization; property; possession.

Література:

1. *Алефиренко Н.Ф.* Значение и концепт // Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики. – Волгоград, 1999. – С. 59-67.
2. *Апресян Ю.Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Юрий Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 464 с.
3. *Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика / Николай Болдырев. – Тамбов, 2001. – 123 с.
4. *Вежбицкая А.* Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая / Пер. с англ. А.Д. Шмелева. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
5. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М., 1997. – 412 с.
6. *Воркачев С.Г.* Вариантивные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов: Монография / Сергій Григорьевич Воркачев. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 214 с.
7. *Голубовська І.О.* Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К., 2004. – 284с.
8. *Жаботинская С.А.* Когнитивная лингвистика: типы фреймов // Когнитивная семантика: Материалы Второй Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике: В 2 ч. 4.2. – Тамбов, 2000. – С. 10-13.
9. *Карасик В.И.* Языковая круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 389 с. 2004. – 389 с.
10. *Крючкова Н.В.* Методы изучения концептов / Н.В.Крючкова // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4-6 октября 2004 г.): Труды и материалы: / Под общ. ред. К.Р.Галиуллина. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С. 271-272.
11. *Великий тлумачний словник сучасної української мови:* 250000 слів / Укл. і гол.редактор В.Т.Бусел. – К., 2007. – 1736 с.
12. *Етимологічний словник української мови:* В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1982. Том 1.
13. *Словник синонімів української мови:* В 2 т., Т.1 / А. А.,Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 2001. Том 1.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2015.